

УДК 528.9

В. О. Шевченко

МАНДРІВНИК, АСТРОНОМО-ГЕОДЕЗИСТ МИХАЙЛО ПАВЛОВИЧ ВРОНЧЕНКО

Освещен жизненный путь и достижения в области практических астрономо-геодезических изысканий путешественника и географа, одного из основателей Российского географического общества генерала М. П. Вронченко (1802-1855).

The life course and achievements in the field of practical astronomic-geodetic researches of the traveller and the geographer, one of the Russian geographical society founders general M. Vronchenko (1802-1855), is considered.

Народився Михайло Павлович Вронченко 18 грудня 1801 р. (1 січня 1802 р. за н. ст.) у містечку Копись (нині це Вітебська область Білорусі) у сім'ї священика. Початкову освіту отримав у сім'ї, згодом у Могилівській гімназії (тепер гімназія № 3 – найстаріший середній

навчальний заклад Білорусі), після закінчення якої у 1819 р. вступив у Московський університет, але не закінчив його і перейшов у Московську школу колоноводів – привілейований навчальний заклад, створений для підготовки топографів-геодезистів. Цікаво, що навчання в університеті не пройшло даремно для М. П. Вронченка, особливо лекції з віршів, які читав професор російської словесності, поет та перекладач О. Ф. Мерзляков (1778-1830).

Школу колоноводів М. П. Вронченко закінчив у 1822 р. в чині прапорщика. Упродовж літнього сезону він керував практиками слухачів закладу на території Московської губернії, а в лютому 1823 р. його було відряжено для виконання триангуляційних вишукувань у Віленській губернії під керівництвом К. І. Теннера. Так він долучився до широкої програми геодезичних вимірювань, яка згодом отримала назву «Дуга Струве». Через деякий час завдяки своєму непересічному таланту отримує завдання з'єднати Віленську триангуляційну систему з триангуляцією м. Двінськ (Дінабург), яке успішно виконує.

Упродовж 1824-1827 рр. він за власним бажанням перебував у навчальному відрядженні у Дерптському університеті, реалізуючи самим же розроблену освітню програму за трьома напрямками: астрономо-геодезичному, літературознавчому та мовному. У Дерпті під керівництвом відомого своїми працями астронома та геодезиста В. Я. Струве (1793-1864), у майбутньому засновника Пулковської обсерваторії (1839 р.), М. П. Вронченко поглибив знання з практичної астрономії та геодезії, а також освоїв методи математичної обробки результатів вимірювань. Одночасно він захоплюється літературою, відвідуючи відповідні лекції, товаришує з поетом

М. М. Язиковим (1803-1846). За цей час він повністю оволодів німецькою, англійською та італійською мовами, працює над перекладами фрагментів та окремих творів різних поетів, зокрема В. Шекспіра, Дж. Байрона, які упродовж 1827-1828 рр. публікували російські альманахи і які схвально оцінені літературними критиками.

Після закінчення навчання М. П. Вронченко повертається до Петербурга в розпорядження генерал-квартирмейстера. Наступного року у зв'язку з початком російсько-турецької війни (1828-1829 рр.) його призначають на Балканський театр військових дій у складі одного з особливих загонів з метою визначення географічних координат окремих пунктів, які використовувались як планово-висотна основа для топографічних вишукувань. Тут він займається також барометричним нівелюванням та магнітними вимірюваннями. Визначення географічних координат здійснювалось у тих місцях за інструкцією генерала Ф. Ф. Шуберта з використанням астрономічного теодоліта Ертеля та хронометрів. Астрономо-геодезичні й топографічні роботи продовжувались також і після закінчення війни.

Таким чином, упродовж п'яти років (1828-1833) на основі точок, координати яких визначив М. П. Вронченко та інші офіцери, топографічним зніманням було охоплено близько 200 тис. квадратних верст. У результаті було створено 2-верстні топографічні карти на територію Румунії та Болгарії та 4-верстну окомірну карту Сербії; окрім цього, видано 10-верстну карту бойових дій на території європейської Туреччини (11 аркушів).

За час перебування у Придунайському регіоні він достатньо добре оволодів турецькою, болгарською, румунською, грецькою мовами, що вплинуло на його подальшу діяльність, а астрономічні спостереження привернули увагу багатьох астрономів і зміцнили його авторитет як дослідника. У цей же період М. П. Вронченко продовжує свою перекладацько-літературну діяльність – російські альманахи публікують його переклади творів Т. Мура, Е. Юнга, А. Міцкевича.

Упродовж 1833-1835 рр. М. П. Вронченко виконує важливу державну місію з вивчення театрив військових дій на випадок можливої війни. Цього разу він, як знавець іноземних мов та досвідчений топограф, отримує відрядження до азійської частини Туреччини. Через Румунію він верхи прибу-

© В. О. Шевченко, 2010

ває до Константинополя, а звідти до м. Смірна (Ізмір), в якому за сприяння турецької влади влаштує тимчасову базу. Звідти він проклав чотири маршрути, визначив географічні координати окремих пунктів (усього близько 100) та зібрав важливу інформацію про населення, кліматографічні умови, стан торгівлі, побутові умови та економічний потенціал території. Маршрути проходили верхи на конях разом з постійним супутником козаком Мойсеевим. Усього дослідник проклав чотири маршрути, які охопили практично всю територію Малої Азії. На останньому (1834 р.) маршруті він захворів на лихоманку, що змусило його повернутись до Смірни. Наступного року він завершив дослідження, проклавши ще три маршрути, які планував так, щоб вони включали загальні пункти, якими зв'язувались прямий та зворотний рух. Так досягалася перевірка точності маршрутної окомірної зйомки, а також уточнювались дані астрономічних спостережень. У результаті дослідження М. П. Вронченко, подолавши приблизно 10 тис. верст, упевнився у неточності карт Малої Азії, укладених картографами країн Західної Європи.

Звіт про дослідження він представив у вигляді монографії «Обозрение Малой Азии в ее нынешнем состоянии» (1838-1840 рр.) загальним обсягом понад 600 сторінок. Монографія отримала схвальну оцінку природознавців як перша фундаментальна праця з географії Малої Азії, а відповідні астрономічні виміри та матеріали маршрутного знімання прислужилися при укладанні карти Малої Азії, виданої у 1841 р.

У зв'язку із погіршенням здоров'я М. П. Вронченко залишає військову службу (з часів перебування у Туреччині він страждав лихоманкою, потім до цього долучився туберкульоз). У 1837-1841 рр. він працює у складі комісії з адміністративного устрою Закавказького краю, майже постійно перебуваючи на Кавказі, а згодом займає відповідальні посади в Міністерстві народної освіти, зокрема: з 1843 р. – на посаді службовця з особливих доручень у справах Варшавського навчального округу; у 1846 р. – ревізор стану Ярославського Демидівського ліцею тощо. В цей період він також продовжує літературну діяльність, перекладаючи «Фауста» Й.-В. Гете (1844 р.), бере активну участь в обговоренні питань, пов'язаних із астрономо-геодезичним вивченням територій, надаючи відповідні консультації.

У 1845 р. М. П. Вронченко увійшов до складу 17-ти членів-засновників Російського географічного товариства. Як активного члена цього товариства його у 1847 р. включають до комісії, очолюваної В. Я. Струве, яка опікувалась оновленням матеріалів межового знімання та створенням інструкцій з проведення астрономічних визначень опорних пунктів для виконання топографо-геодезичних вишукувань. Кінцева мета такої програми передбачала створення нової карти європейської Росії. У рамках діяльності цієї комісії М. П. Вронченко очолював так звану хронометричну експедицію, під час якої

упродовж липня-жовтня власноруч визначив географічні координати близько 70-ти населених пунктів в Орловській, Владимирській, Рязанській, Тамбовській та інших губерніях.

Період цивільної служби виявився плідним у поетичному плані – він багато перекладає: у 1837 р. опубліковано його переклад «Макбета» В. Шекспіра, а в 1844-му – «Фауста» Й.-В. Гете. Граючи на флейті та віолончелі, він при можливості відвідує зібрання товариства музикантів-аматорів, виконує твори німецьких класиків.

У 1848 р. він повертається на військову службу та очолює роботи з прокладання так званої Новоросійської триангуляції, яка була логічним продовженням вимірів «Дуги Струве». Непересічне значення цього проекту обумовлено його науковим та практичним значенням – запланована мережа трикутників розцінювалась і як основа для градусних вимірювань дуги паралелі $47,5^\circ$ пн. ш., і як опорна мережа для подальшого топографічного знімання, що з'єднує уже прокладені ізольовані тригонометричні мережі, розпорошені по різних районах європейської Росії. Триангуляційний ряд починався від Кишинева і, продовжуючись до Новочеркаська, з'єднував триангуляційні системи – Подільсько-Київську, Бессарабську, Кримську та Кавказьку. Згодом цей ряд було доведено до Астрахані під назвою «Привользький триангуляційний вимір».

Рекогностування 1848 р., здійснене особисто М. П. Вронченком, підготувало безпосередньо польові вишукування, які розпочалися уже навесні 1849 р. Ця робота відзначалася рекордно стислим терміном проведення та високою якістю виконання завдяки насамперед першокласним виконавцям (офіцери й топографи Корпусу військових топографів) та використанню найновіших інструментів і приладів (базисний жезловий прилад Струве, універсали Ертеля тощо).

Перший етап проекту – триангуляція західної частини Новоросійського краю від Кишинева по лінії Берислав (нині Херсонська область) – Перекоп було завершено вже навесні 1852 р. Прокладена за цей час довжина усіх рядів триангуляції I класу становила близько 1500 верст (172 трикутники). Окрім головного ряду (уздовж дуги паралелі $47,5^\circ$ пн. ш.), створено також бічні ряди, а саме Єкатеринославський, Олександрівський, Новомиргородський, Херсонський, Бориславський, Перекопський, Одеський.

Другий етап робіт – триангуляція східної частини Новоросійського краю від Берислава до Новочеркаська – було здійснено упродовж 1852-1854 рр. Першокласна мережа цієї триангуляції загальною протяжністю 1400 верст складалась із 157-ми трикутників і була представлена, окрім головного ряду, Бахмутським, Харківським, Слов'яносербським, Мелітопольським, Таганрозьким та Новобатайським рядами.

Після завершення Новоросійської триангуляції одначасно з Харківськими рядами (усього близько 3 тис.

верст, яка проходила в основному територією сучасної України) М. П. Вронченко організував роботи з продовження ряду у вигляді Приволзької триангуляції: польові роботи та камеральні обчислення проводились виключно за його методикою. Головний ряд трикутників простягнувся від Новочеркаська уздовж правого берега р. Дон до станиці П'ятиізбенської (затоплена водами Цимлянського водосховища, знаходилась у районі нинішнього селища Нижній Чир Волгоградської області РФ), потім через Дон до Царицина (нині Волгоград), а далі по правому берегу Волги до Астрахані. Упродовж польового сезону 1855 р. (ще за життя М. П. Вронченка) було прокладено ряд першокласних трикутників між Новочеркаськом та Єнотаєвкою (Нижня Волга, приблизно за 200 км північніше Астрахані) загальною протяжністю близько 650-ти верст (690 км). Тригонометричний ряд було доведено до Астрахані у 1856 р.

Матеріали експедиції забезпечили планово-висотну основу для подальшого топографічного знімання, яке виконувалось у наступні десятиліття, аж до радянських часів. У результаті вишукувань отримано також різниці між рівнями Чорного, Азовського, Каспійського та Балтійського морів.

Градусні вимірювання уздовж дуги $47,5^\circ$ пн. ш. разом з результатами інших вимірювань на території Росії було використано для обчислення розмірів та форми Землі, яке, зокрема, виконав проф. астрономії Петербурзького університету А. М. Жданов (1858-1914 рр.). Варто наголосити, що це перша робота, яка ґрунтувалась на даних вимірів дуг паралелей (до цього обчислення базувались на вимірах дуг переважно меридіанів). Результати Новоросійської та Приволзької триангуляцій використовував також у своїх роботах Ф. М. Красовський для визначення параметрів референц-еліпсоїда.

Уже під час роботи на Новоросійській триангуляції здоров'я геодезиста стало погіршуватися. У 1852 р. він навіть покинув поле та виїхав на лікування до Харкова. Помер М. П. Вронченко 23 жовтня (6 листопада за н. ст.) 1855 р.

Автор щиро вдячний білоруським краєзнавцям О. М. Меженному та Н. Ф. Кулешковій за надані матеріали про М. П. Вронченка.

Надійшла 04.02.10

* * *

УДК 929 Кордт: 528.912(477)

Т. І. Шовкопляс, А. Л. Герус

ВЕНІАМІН ОЛЕКСАНДРОВИЧ КОРДТ: СТОРІНКИ ЖИТТЯ

Статья посвящена жизни и деятельности В. А. Кордта. Описываются факты из биографии ученого, основные направления его научных исследований.

The article is devoted to life and science activities of V. Kordt. The facts of scientist's biography, his science research basic courses, are described.

19 лютого 2010 р. виповнилося 150 років від дня народження Веніаміна Олександровича Кордта – історика, бібліографа, дипломата, історіографа, фундатора історичної картографії України, одного з засновників Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ).

Так склалося, що ім'я цього видатного вченого відоме лише вузькому колу спеціалістів. Недооцінка його внеску в історичну і картографічну україніку спричинила багаторічні

дослідження співробітниками сектору картографічних видань НБУВ як біографії вченого, так і його наукового доробку. Зібрані нами факти дають підставу знову повернутися до цієї теми.

В. О. Кордт (Христофор Йоган Веніамін) народився 19 лютого 1860 р. в м. Дерпті (Юр'єві, нині Тарту, Естонія) в німецькій родині ремісника-гончара Олександра та Елізе Кордт. У 1869 р. він вступив до Дерптської гімназії, яку закінчив у січні 1878 р.

Згідно з історичною довідкою, люб'язно наданою авторам статті Відділом наукової бібліографії Тартуського університету, В. О. Кордт у січні 1878 р. вступив на юридичний факультет Дерптського (Тартуського) університету, який закінчив у 1885 р.

У 1879-1881 рр. під час перерви у навчанні працював домашнім учителем у родині генерала Ріхтера в Севастополі. Повернувшись до навчання у 1881 р., зацікавився історією дипломатії, зокрема російсько-голландськими і шведськими стосунками.

© Т. І. Шовкопляс, А. Л. Герус, 2010